

і дає можливість гармонізувати життєдіяльність студентів на засадах демократії і самореалізації. При цьому ставиться мета функціонування студентського самоврядування як підсистеми в системі управління навчально-виховним процесом і важливого засобу у формуванні та реалізації молодіжної політики.

По-друге, враховуючи той факт, що, крім загальних інтересів, студенти мають індивідуальні здібності, потреби, уподобання, захоплення тощо, паралельно мають функціонувати клуби за інтересами. Таким чином стають реальними умови для створення студентських об'єднань, організацій, які є важливим складником молодіжного руху. Розмаїття клубів за інтересами дає студентам можливість здійснювати власний вибір культурних, моральних і духовних цінностей і на основі їх засвоєння набувати особистісні якості майбутнього фахівця – соціально адаптованого, демократично орієнтованого, відповідального, який відзначається активною громадянською позицією.

У системі виховної діяльності в університеті належна увага приділяється змістовному дозвіллу, яке є сферою самореалізації, розкриття творчого потенціалу студентської молоді. Мета виховної діяльності в університеті комплексно реалізується організацією в його гуртожитках творчо-мистецької, фізкультурно-оздоровчої, спортивної, професійно-орієнтованої діяльності за участю органів студентського самоврядування.

Система виховної діяльності в університеті є відкритою для інноваційного оновлення та перебудови у зв'язку з новими запитами суспільства, потребами та інтересами студентів, які постійно змінюються.

Науково-педагогічні працівники університету зосереджують свої практичні зусилля на проблемах, розв'язання яких сприятиме вдосконаленню його виховної діяльності, досягненню оптимального рівня її функціонування.

Головний результат виховної діяльності вбачається у стабільному функціонуванні життєдіяльності університету, в покращенні трудової дисципліни, морально-духовному зростанні, підвищенні якості фахової підготовки студентської молоді, що визначає її конкурентоспроможність на ринку праці. Гарантом результативності виховної діяльності є високий професіоналізм науково-педагогічних працівників.

Результативність виховної діяльності в університеті досягається завдяки моніторинговому супроводу її менеджменту, який вибудовується на гуманістичній основі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості: [підруч.] / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 425с.
2. Бех І. Д. Ціннісна сфера сучасної людини в контексті пріоритетів виховного процесу / Іван Бех // Шлях освіти. – 2010. – № 4. – С. 8 – 9.
3. Закон України «Про вищу освіту» // Освіта в Україні. Нормативна база. – [3-тє вид.] / Є. К. Пашутинський. – К. : КНТ, 2007. – С. 41 – 94.
4. Зязюн Л. Психолого-педагогічні концепції виховання в системі вищих навчальних закладів Франції / Лариса Зязюн // Вища освіта України. – 2004. – № 2. – С. 101 – 103.
5. Концепція національного виховання студентської молоді // Освіта і управління. – 2009. – Т. 12. – № 2. – С. 80 – 82.
6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : iitzostrategiya @ gmail. com.

УДК 37.035.6

Михайличенко О. В.

доктор педагогічних наук, професор

Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ

У статті поставлена задача – визначити сутність поняття «громадянське виховання».

Ключові слова: громадянське виховання.

Михайличенко О. В. Теоретические основы гражданского воспитания. В статье поставлена задача – определить сущность понятия «гражданское воспитание».

Ключевые слова: гражданское воспитание.

Mikhaylithenko O. Theoretical bases of civil education. In this article the problem is set: to define essence of concept of civil education.

Key words: civil education.

Перш ніж почати говорити про суть громадянського виховання, слід зупинитися на понятті самого процесу виховання. Виховання – цілеспрямоване формування людини з метою підготовки її до участі в громадському і культурному житті відповідно до соціокультурних нормативних моделей.

Виховання є багатофакторним процесом. На нього впливають природне середовище, життєвий світ і ієрархія громадських цінностей: сім'я, школа і університет, дитячі і молодіжні організації, повсякденна і професійна діяльність, мистецтво і засоби масової інформації.

Структура виховного процесу є взаємозв'язком основних елементів: цілей і змісту, методів і засобів, а також досягнутих результатів.

Напрямок виховання визначається єдністю цілей і змісту. За цією ознакою виділяють розумове, моральне, трудове, фізичне та естетичне виховання. У наш час формуються нові напрями виховної роботи – цивільний, правовий, економічний, екологічний.

Цікаві підходи, які понад усе відповідають можливостям оновлення виховної діяльності, представлені в концепціях російських авторів Є. В. Бондаревської, О. С. Газмана [1; 2]. Серед українських авторів слід визначити С. І. Ткачова, який досліджує історико-теоретичні визначення поняття громадянського виховання та форми і методи його здійснення у сучасних умовах [3]. У контексті цієї теми коротко охарактеризуємо деякі з них.

Є. В. Бондаревська висуває спільну мету: виховання як відродження людини культури і моральності. У концепції для реалізації мети визначені змістовні базові компоненти, які включають: інтерналізацію дитини універсальних загальнолюдських цінностей, збереження сукупного духовного досвіду людства, діалог між різними культурами і народами; повага до людського життя, усвідомлення її недоторканості, свобода і відповідальність.

Формування досвіду громадянської поведінки проходить у процесі участі в цивільних справах, прояві цивільних почуттів, відстоюванні прав людини, протидії аморальним явищам [2].

Інший підхід, викладений в концепції керівника авторського колективу О. С. Газмана. На його думку, мета полягає в тому, щоб забезпечити кожному школяру базову освіту і культуру як основу для життєвого самовизначення.

Автор виділив основні завдання педагогічної роботи, спрямовані на формування здібності особи до культурної самореалізації, самоорганізації і самореабілітації. Основні напрями виховної діяльності відбиті в цільових програмах: "Здоров'я"; "Вчення"; "Спілкування"; "Дозвілля"; "Сім'я".

При цьому реалізація програм відбувається із забезпеченням процесів самовизначення, самореалізації, самоорганізації, самореабілітації, які виступають найважливішими компонентами саморозвитку особистості і стають основними напрямками педагогічної роботи.

Таким чином, у цих концепціях відбиваються різні підходи до виховання і здійснення їх різними шляхами.

Можна сказати, що автори акцентують свою увагу на формуванні громадянського виховання.

Аналіз літератури дозволив виявити, що основна мета громадянського виховання полягає у формуванні громадянськості як інтеграційної якості особи, що містить у собі внутрішню свободу і повагу до державної влади, любов до Батьківщини, почуття власної гідності і дисциплінованість, гармонійний прояв патріотичних почуттів і культури міжнародного спілкування [4].

Становлення громадянськості як якості особи визначається як суб'єктивними зусиллями педагогів, батьків, громадських організацій, так і об'єктивними умовами функціонування суспільства – особливостями державного устрою, рівнем правової, політичної, моральної культури, ін.

Говорячи про цивільне виховання, необхідно розглянути такі поняття, як "громадянин" і "громадянськість".

В історії України і Російської імперії зміст поняття "громадянин" мінялося упродовж тривалого періоду, і нині в педагогічній літературі не завжди можна знайти його чітке визначення.

Це можна пояснити тим, що громадянське суспільство в нашій країні знаходиться у стадії становлення і це поняття інтерпретоване в науковій літературі тільки з одного боку – юридичного, значення якого зводиться до того, що "громадянином є людина, яка не лише знає свої права та обов'язки, але й поважає права іншого, бачачи в цьому запоруку прогресивного розвитку країни"[5, с. 6].

Словник В. І. Даля дає таке визначення: «гражданин – городской житель, горожанин. Член общины или народа, состоящего под одним общим управлением; каждое лицо или человек, из составляющих народ, землю, государство» [7].

У словнику С. І. Ожегова зустрічається таке визначення: «гражданин – лицо, принадлежащее к постоянному населению данного государства, пользующееся его защитой и наделенное совокупностью прав и обязанностей» [8].

Згідно зі словником Д. М. Ушакова: «гражданин – подданный какого-либо государства» [9].

Отже, поняття "громадянин" має не лише юридичний сенс (приналежність особи до держави), але й особливий моральний. Бути громадянином – означає займати активну моральну позицію, глибоко усвідомлювати свій патріотичний обов'язок і відповідальність по відношенню до Вітчизни, народу, національних цінностей, святинь, культури.

Істинний громадянин – це моральна людина. Саме моральні показники є складовими понять "громадянин", "громадянськість", "громадянське виховання". Тут і милосердя, справедливість, відповідальність, чесність, працьовитість, порядність, а також необхідні для встановлення правильних стосунків у школі і сім'ї, суспільстві певні моральні правила: бути справжнім товаришем, працювати на совість, не брати чужого.

Поняття "громадянськість" багатозначне. У класичній літературі зустрічаються декілька різних визначень.

Згідно зі словником Д. Н. Ушакова, «гражданственность – состояние гражданской общины; понятия и степень образования, необходимые для составления гражданского общества» [10].

Філософський словник дає таке визначення: "громадянськість – це моральна позиція, що виражається в почутті обов'язку і відповідальності людини перед цивільним колективом, до якого він належить: держава, сім'я, церква, професійна або інша спільність, в готовності відстоювати і захищати від усяких посягань на його права та інтереси"[11].

Таким чином, виховання громадянськості – це цілеспрямована і систематична діяльність навчальних закладів щодо формування у молоді високої патріотичної свідомості, почуття вірності своїй Вітчизні, готовності до виконання громадянського обов'язку і конституційних обов'язків щодо захисту інтересів Батьківщини. Воно спрямоване на розвиток особистості, що має якості громадянина-патріота Батьківщини, здатної успішно виконувати громадянський обов'язок у мирний і військовий час.

Громадянське виховання є системою загальнолюдського ціннісного ставлення до глобальних проблем, соціальних груп, окремих осіб, їх діяльності, до явищ громадського життя і свідомості. Воно громадянське тому, що визначається принциповими загальнодержавними, конституційними світоглядними позиціями, що втілюються в реальну практику громадських стосунків.

Громадянська позиція – це єдність реальних практичних справ і душевних переживань за долю країни. Громадянська позиція виражається в готовності прийти на допомогу тим, хто її потребують.

Громадянське суспільство – це суспільство, в якому соціальні, економічні і культурні зв'язки між людьми мають незалежність відносно державних установ, це сукупність недержавних стосунків і організацій, що виражають приватні (індивідуальні та колективні) інтереси громадян в різних сферах.

Центральну роль в громадянському суспільстві займає особа громадянина. Ключову роль грає сім'я, оскільки саме сім'я виконує низку пов'язаних з потребами особи і суспільства функцій: репродуктивну, виховну, господарсько-економічну, духовно-емоційну та ін.

Система громадянського виховання включає: комплекс функцій, що формуються з урахуванням вікових можливостей, засвоєння загальногромадянських і загальнолюдських політичних ідей, зміст і форми громадянського виховання, засобів масової інформації. Їй властиві суперечності і "механізми", що забезпечують також певні критерії громадянської вихованості.

Функції громадянського виховання поділяються на освітні, виховні та розвивальні.

Освітня функція полягає в тому, щоб розкрити школярам загальнолюдські і загальногромадянські політичні ціннісні орієнтації оновлення суспільства, озброїти школярів уміннями політичного діалогу і культурного ведення дискусії, ораторських і організаторських навичок, чіткого і ясного викладу думки у вільній усній мові.

Виховна функція громадянського виховання проявляється у процесі включення учнів у посильну і доступну суспільно-громадянську діяльність. Саме у ній відбувається формування у школяра почуттів вищого порядку, таких, як патріотизм та інтернаціоналізм, а також високих морально-політичних якостей: порядності, морально-політичній охайності в стосунках з людьми, свідомої дисциплінованості, відповідальності, політичного чуття, критичності, здатності виправити свої помилки.

Розвивальна функція громадянського виховання впливає з освітньої і виховної. Громадянське пізнання і діяльність формують здатність політичного мислення, вміння осмислити і усвідомити кожен суспільно важливий факт, подію. Школярі вчать самостійно розбиратися в потоці політичної інформації, давати їй оцінку, протистояти маніпулюванню їхньою свідомістю.

Функції громадянського виховання реалізуються в цілісному педагогічному процесі з урахуванням вікових можливостей і особливостей дітей. У сучасному світі вся атмосфера громадського і особистого життя людей насичена політичною інформацією, суперечливими установками, оцінками, ціннісними орієнтаціями. Діти будь-якого віку, живучи і діючи в тій атмосфері, не ізольовані від політичних впливів і дій. Політична ідеологія заломлюється в їхній свідомості під впливом дорослих. Це вимагає від педагогів і батьків бути озброєними знаннями особливостей дитячого сприйняття політичної інформації, свідомості і осмислення фактів і подій.

Результатом громадянського виховання є такі прояви учнів:

- дотримання законодавства, відповідальність, уміння користуватися особистими свободами;
- прихильність до системи демократичних і цивільних цінностей, ґрунтована на розумі, почуттях і досвіді особи;
- керівництво універсальними людськими принципами при зіткненні різних переконань щодо норм моралі і життєвих цінностей.

Головний результат громадянського виховання – це те, що воно формує: повагу до людей, терпимість до протилежної точки зору, вчить правилам громадської полеміки. Тим самим воно сприяє цивілізованому діалогу в суспільстві, а також дає кожному громадянину можливість брати участь в обговоренні та виробленні важливих для суспільства рішень.

Словосполучення «громадянське виховання» іноді вживають при обговоренні проблем громадянської освіти. Воно підкреслює основну спрямованість діяльності педагогів. Предметне навчання суспільно-політичних дисциплін тільки тоді можна назвати громадянською освітою, коли викладання носить підкреслено виховний характер, коли воно спрямоване не на передачу деякої суми знань, а на формування особистої позиції в системі громадських стосунків.

Ефективність виховання визначається не стільки тим, як воно забезпечує засвоєння і відтворення людиною культурних цінностей і соціального досвіду, скільки готовністю і підготовленістю членів суспільства до свідомої активності і самостійної творчої діяльності.

Таким чином, громадянське виховання є єдиним комплексом, стрижнем якого є політичне, правове і моральне виховання, що реалізується через навчальні курси, позакласну роботу, а також через створення демократичного шкільного устрою, через формування соціальної і комунікативної активності засобами навчальних дисциплін.

Таке виховання має сприяти формуванню в учнів системи громадянських цінностей, розвивати критичність їх мислення і широту кругозору, сприяти тому, щоб вихованці визнавали рівноправ'я і рівноцінність різних точок зору, уміли поєднувати свою філософію з культурним і національним плюралізмом, прагнули знайти особистий сенс у будь-якій діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаревская Е. В. Научно-теоретические основы личностно ориентированного образования. Личностно ориентированный образовательный процесс: сущность, содержание, технологии / Е. В. Бондаревская. – Ростов на Дону : Педагогика, 1995. – С. 5 – 22.
2. Газман О. С. Базовая культура и самоопределение личности: теоретические и методологические проблемы / О. С. Газман. – М. : Изд-во АПН СССР, 1989. – 150 с.
3. Ткачов С. І. Громадянська освіта і громадянське виховання: історія та сучасність: [монографія] / С. І. Ткачов. – Х. : ТОВ «ЕДЕНА», 2009. – 225 с.
4. Дик Н. Д. Воспитательная система образовательных учреждений / Н. Д. Дик. – Ростов : Изд-во Феникс, 2006. – 320 с.
5. Боголюбов Л. Н. Концепция гражданского образования в общеобразовательных школах / Л. Н. Боголюбов. – М. : Изд-во Сфера, 2009. – 191 с.
6. Круцкая Н. Ф. Современные тенденции развития гражданского образования / Н. Ф. Круцкая. – Киров : Изд-во Вят ГГУ, 2005. – 242 с.
7. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка / Материал из Википедии – свободной энциклопедии. – [Электронный ресурс]. – М. : Copyright, 2008. – Режим доступа : <http://slovardalja.net>
8. Ожегов С. И. Толковый словарь Ожегова / Материал из Википедии – свободной энциклопедии. – [электрон. ресурс]. – М. : Copyright, 2008. – Режим доступа: <http://slovarozhegova.ru>
9. Ушаков Д. Н. Толковый словарь русского языка / Д. Н. Ушаков. – М., 1935.
10. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И. С. Якиманская. – М. : Сентябрь, 1996. – 96 с.
11. Розенталь М. М. Философский словарь / М. М. Розенталь. – [электрон. словарь]. – М., 1972. – Режим доступа: <http://mirslovarei.com>

УДК 376.1/37.025

Чернишова М. В.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОГО СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

У статті йдеться про особливості сучасного сімейного виховання в Україні, про зміст структурних компонентів виховного потенціалу української сім'ї.

Ключові слова: сімейне виховання, виховний потенціал сім'ї, структура виховного потенціалу сім'ї.

Чернишова М. В. Психолого-педагогические основы современного семейного воспитания. *В статье рассматриваются особенности современного семейного воспитания в Украине, структурные компоненты воспитательного потенциала украинской семьи.*

Ключевые слова: семейное воспитание, воспитательный потенциал семьи, структура воспитательного потенциала.

Chernishova M. Psychological and pedagogical foundations of modern family education. *The article discusses the features of a modern family education in Ukraine, the structural components of the educational potential of Ukrainian families.*

Key words: family education, the educational potential of the family, the structure of educational potential.

20 століття принесло з собою зміни соціальних та економічних відносин, потужний вплив масової культури й комп'ютеризацію практично всіх сфер життя. Особливо це торкнулося пострадянських республік, зокрема України, де ці зміни порівняно з іншими країнами світу були майже діаметральними й ще більше поглибилися конфліктом поколінь – батьків, які виховувалися в умовах радянського строю, та їх сучасних дітей, які ростуть у зовсім іншому культурно-соціальному середовищі. Ці зміни не могли не відбитися на сім'ї, її ролі та функціях у суспільстві. Але, не зважаючи на це, сім'я, як і раніше, залишається природним середовищем первинної соціалізації дитини, джерелом її матеріальної та емоційної підтримки, засобом збереження і передачі культурних цінностей від покоління до покоління. Актуальність заявленої теми полягає в тому, що вона передбачає дослідження особливостей сімейного виховання на сучасному, якісно новому етапі розвитку суспільства, яке під впливом різноманітних соціально-економічних факторів переживає зміну ролі сім'ї як соціального інституту. Досліджуючи функціонування сучасної української сім'ї, науковці зазначають, що сім'я переживає кризовий період: значно знижується народжуваність, відбувається девальвація сенсу